

BOLALARDA NUTQ NUQSONLARINI BARTARAF ETISH.*Sapayeva Hafiza**Xorazm viloyati Bog'ot tumanidagi 5 son maktabning
Boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya: maqolada nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar nutqini o'rganish. Duduqlanuvchi bolalarda mustaqil nutqni rivojlantirish usullarini, logoped, tarbiyachi va ota-onalar bilan suhbat o'tkazish. Duduqlanuvchi bolalarda mustaqil nutqni tekshirish. Duduqlanuvchi bolalar mustaqil nutqini rivojlantirishni takomillashtirish hamda tasniflash haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ontogenetik rivojlanish, o'ziga xos jins va yosh xususiyatlari, alaliya, afaziya, rinolaliya, nevrotik duduqlanish, nevrozsimon duduqlanish, kognitiv, kognitiv va affektiv jabhalar, genetik, ijtimoiy va shaxsiy omillar, diagnostikasi va korreksiyasi jarayonlari, fonetik, leksik va grammatik vositalar.

Ta'lim-tarbiya ishlarini takomillashtirish, uni jahon andozalari darajasiga ko'tarish, fan sohasidagi yangiliklarni amaliy hayotga tatbiq etish muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish, ularda fan asoslariga nisbatan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilingan, Senat tomonidan 2020-yil 7-avgustda ma'qullangan Ta'lim to'g'risida Qonuning I-bob 3-moddasida:

- davlat ta'lim talablari - ta'limning tuzilmasiga, mazmuniga va uni amalga oshirish shart-sharoitlariga, shuningdek ta'lim oluvchilarning jismoniy, shaxsiy, intellektual, ilmiy hamda kasbiy sifatlariga qo'yiladigan majburiy talablar;

- tarbiya - aniq maqsadli hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama kamol toptirishga, ularning ongini, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va dunyoqarashini shakllantirishga qaratilgan tizimli jarayon;

- ta'lim - ta'lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko'nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta'lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko'nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon.

“Ta'lim to'g'risida”gi Qonuning II-bobi 9-moddasida jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim tashkilotlarida inklyuziv shaklda yoki uy sharoitlarida yakka tartibda ta'lim oladi [1].

Bolaning ilk rivojlanish davridan boshlab va xomiladorlik davridan onaga g'amxo'rlik qilish keyinchalik bolalarda uchrab turadigan nutq kamchiliklarini oldini olishga imkon beradi. Bola nutqidagi kamchiliklar o'zgarar nutqini tushinishdagi qiyinchilik ularni atrofdagilar bilan muloqatda bo'lishi o'z tengqurlariga qo'shib ketishini qiyinlashtiradi. Nutq tafakkur ko'ra olish bo'lganligi sababli bola ulg'aygan sari atrof muxitdagi tasavvurlari shakillanadi va uni aks ettirish so'z lug'ati orqali takomillashib boradi. Nutqning rivojlanishda ta'lim-tarbiya ijtimoiy hamda biologik omillarning ta'siri ham kattadir. Buyuk mutaffakirlarimiz Yusuf Xos Hojib odob, axloq ta'lim-tarbiya hamda ma'naviy kamolotning yo'l-yo'riqlarini qomusiy asari - Qutadg'u-bilg' asarida bilim zakovat soxibi bo'lishining asosiy kalitini til bayon qiladi. Til tufayli kishi o'z bilimi, aql idrokini, zakovatini til, so'z orqali bildiradi degan fikrlarini uqtiradilar [2].

Nutq faqat inson uchun xos bo'lgan alohida va yuqori darajadagi aloqa shaklidir. Nutqiy aloqa jarayonida kishilar fikr almashadilar va bir birlariga ta'sir etadilar. Nutqiy aloqa til orqali amalga oshiriladi. Til – bu fonetik, leksik va grammatik vositalar sistemasidir. Gapiruvchi o'z fikrini bayon etish uchun zarur bo'lgan so'zlarni tanlaydi, ularni til grammatikasi qoidalariga asoslanib bog'laydi va nutq a'zolari artikulyatsiyasi orqali talaffuz etadi.

XX asr boshida chet ellik va rus tadqiqotchilari V.Oltushevskiy, G.Gutsman,(5) E.Freshels, S.M.Dobrogayevlarning ishlarida asos qilib olindi. Buning umumiy tomoni ko'p edi; etlopotogeneztik mezon bilan to'ldirilgan klinik yondashuv, buzilishlarning alohida turlari bilan kasallikning u yoki bu patalogik shakli o'rtasidagi bog'lanish, bunday xollarda nutq buzilishlari ko'pincha u yoki bu kasallikning alomati sifatida talqin qilinar edi, shuningdek, tasnif tili bunda lotin va grekcha so'z yasovchi elementlaridan tashkil topgan atamalardan qo'llanilgan. Tasniflar o'rtasida buzilishlarni guruhlashning turli prinsiplari, shuningdek, u yoki bu mezonni tasniflashning muhimlik darajasiga bo'lgan qarashlaridagi ayrim qarama-qarshiliklar bilan bog'liq nomutanosibliklar ham kuzatiladi [3].

Homiladorlik davrida turli xil kasalliklarni boshdan kechirish, turli xil infeksiyalar, intoksikatsiya, homila toksikozi, gepoksiya yoki kislorod yo'qotish, qon bosimining oshishi, homilador ayol va homila qon guruhining mos kelmasligi. Homiladorlik paytida sigaret, alkogol va giyohvandlik moddalarini iste'mol qilish, o'zo'zini davolash, ya'ni ayrim dori-darmonlarni qabul qilish. Homiladorning homila uchun xavfli bo'lgan joylarda ishlashi (radiatsiya).

Tug'ruq davrida akusherlik patologiyalari ya'ni, tos suyagining kichkinaligi, homilaning kindik o'qiga o'ralishi. Tug'ruqdan oldin suv ketishi, homilaning noto'g'ri joylashishi, tug'ruq jarayonida bosh miyaning jarohatlanishi, tug'ruq jarayonidagi asfiksiya natijasida bolaning ko'karib tug'ilishi. Tug'ruqdan keyingi davr - 1 yoshdan 3 yoshgacha bo'lgan davrda bosh miyadan turli xil jarohatlarni olish, bosh miyadagi

инфексийalar, turli xil yuqumli kasalliklar sababli yuzaga keladi. Nutq nuqsonlarini tasniflashda birinchi navbatda bolaning ruhiy, aqliy va eshitish idroki tekshirib olinadi. Nutq nuqsonlari og‘ir-yengilligiga qarab guruhlariga ajratiladi. 1. Dislaliya – bu artikulyatsion apparat a'zolari normal innervatsiyasida yuzaga kelgan logopatsiya bo‘lib, asosan tovushlar talaffuzidagi kamchiliklar va ba'zan fonematik idrok rivojlanmaganligi bilan namoyon bo‘ladigan yengil nutq nuqsoni.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Lex.uz/.O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh. Mirziyoyev Toshkent sh., 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. Ayupova.M.Y. —Logopediya|| O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyatinashriyoti Toshkent – 2007.
3. Ayupova.M.YU —Korreksion ishlar metodikasi|| Ma‘ruza matni .T-2001
4. L.I. Belyakova, YE.A. Dyakova —Logopediya Zaikaniyel|| xrestomatiya - Eksmo-Press||, 2001.